

УДК 330.342

В.О.ЄСІНА, канд. екон. наук, А.О.ДОМНІНА

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано поняття екологізації економіки та виділено його основні чинники, що сприятимуть розвитку екологічно безпечного виробництва.

Проанализировано понятие экологизации экономики и выделено его основные факторы, способствующие развитию экологически безопасного производства.

The concept of green economy is analysed and its main factors contributing to the development of environmentally sound production are highlighted.

Ключові слова: екологізація економіки, навколишнє середовище, виробництво, проекти спільного впровадження, Київський протокол, раціональне використання природних ресурсів.

Із постійним розвитком виробництва екологічна ситуація в світі з кожним роком становиться все гірше, це спричинило виникнення нового системного підходу – екологізації економіки. Реалізація принципів екологізації економіки на практиці обумовлена високим рівнем технічного виробництва та прагненням пізнати природні процеси. Якщо в майбутньому тип економіки не зміниться, то буде дуже важко уникнути погіршення навколишнього середовища. Необхідно не тільки розуміння всієї небезпеки забруднення і виснаження природного середовища, але й прийняття системи заходів про об'єднання природного середовища та економіки.

Про процес екологізації вперше згадали у світовому масштабі на Конференції ООН в Стокгольмі в 1972 р., а потім на Конференції РІО-92, яка відбулася в столиці Бразилії. У червні 2012 р., знову була організована зустріч країн на саміті «Ріо+20», де обговорювалися актуальні проблеми захисту навколишнього середовища.

Дослідженню питання екологізації економіки присвячені роботи вчених: Бобильов С.М., Голіков А.П., Голованов Е.Б., Гіурсова Е.В., Очирова Е.Л., Рюміна Е.В., Славута О.І. [1-7] та інших.

Завданнями цієї статті є вивчення методів, направлених на розв'язання проблем охорони та використання навколишнього природного середовища, аналіз сучасного стану екологізації виробництва та визначення шляхів подолання наявних проблеми охорони навколишнього середовища в Україні.

В літературі термін екологізації економіки ще до кінця не склався, але існує багато його визначень. В статті наведено декілька визначень, що досить ґрунтовно характеризують це поняття. Екологізація економіки – це необхідний процес, головна складова частина екологіч-

но збалансованого розвитку. Головна мета екологізації економіки зменшення природо-ємності всього людського господарства, економіки, техносфери [5, с. 9]. Екологізація економіки – необхідність здійснення захисних заходів середовища, які знижують обсяг антропогенного впливу на навколишнє середовище [1, с.6]. Екологізація економіки – процес впровадження і реалізації принципів раціонального природо-користування та мінімізації негативного впливу на екологічні об'єкти при здійсненні антропогенної діяльності [3, с. 47].

Відповідно, можна зробити висновок, що екологізація економіки – це безперервний процес впровадження ідеї збереження навколишнього середовища у всі сфери господарювання та діяльності суспільства.

В даний час в Україні, за прикладом зарубіжних країн, розроблені і впроваджені економічні методи, що спрямовані впливати на вирішення проблем охорони та використання навколишнього природного середовища-екологічний податок. Його платниками є, суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не провадять господарську діяльність, бюджетні організації, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, відбуваються:

- викиди забруднюючих речовин в атмосферу стаціонарними джерелами забруднення;
- викиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини;
- створення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк [8].

Податковим законодавством України передбачено не тільки екологічний податок, а й різноманітні збори за спеціальне використання природних ресурсів, що включає в себе збір за спеціальне використання лісових ресурсів, плату за користування надрами континентального шельфу і в межах виключної (морської) економічної зони, плату за користування надрами для видобування нафти, природного газу, газового конденсату тощо.

Поповнення державного бюджету за рахунок отримання сплати податків та зборів суб'єктами господарювання позитивно відобража-

ється на економіці країни в цілому, але виходячи з принципу не цільового використання податкових надходжень, коштів, що виділяється на екологічну безпеку не достатньо для створення фондів переозброєння виробництв великих промислових гігантів, що і виступають у ролі найбільших забруднювачів навколишнього середовища. Це підтверджується перерозподілом видатків державного бюджету, наприклад, в у 2013 р. заплановані надходження у спеціальний фонд у вигляді екологічного податку складають 2123500 тис. грн., а на здійснення природоохоронних заходів та фінансове забезпечення цільових проектів екологічної модернізації підприємств заплановано витати 1460953,9 тис. грн., що становить лише 69,7%.

Для чіткого розрахунку економічного податку у 2012 році було вирішено відмовитись від послуг інспекторів і перейти до он-лайн моніторингу та космічного моніторингу. Подібна система вже давно використовується в США, Німеччині, Франції. Її суть полягає в установці спеціальних датчиків безпосередньо на трубах, звідки викидається в атмосферу і воду мільйони тонн забруднюючих речовин. Датчики у режимі он-лайн передаватимуть в міністерський центр контролю дані про стан забруднення навколишнього середовища. Інспектори в свою чергу будуть оперативно реагувати на сигнал. Дані космічного моніторингу навколишнього середовища будуть у відкритому доступі в Інтернеті.

У результаті впровадження цієї технології планувалося зібрати 1 мільйон гривень екологічного податку. Але на думку експертів зараз екологічний податок в Україні є досить мізерним, не має жодного контролю за станом викидів в атмосферу. Компанії звітують про забруднення навколишнього середовища лише раз на рік в службу статистики, і не завжди ця інформація є правдивою.

Ці факти підтверджує те, що платежі здійснюються за заниженими ставками, які не відображають реальні обсяги забруднення, а, отже, і ефективність економічного механізму мізерно мала. Крім того, дискредитується сама ідея економічного механізму заохочення підприємців до впровадження в діяльність енергозберігаючі технології та устаткування.

Іншим засобом заохочення підприємців до охорони навколишнього середовища, шляхом використання енергоефективного та екологічно безпечного обладнання є Міжнародні Угоди.

Згідно до Кіотського протоколу про зміну клімату Україна, яка підписала і ратифікувала його в 2004 р., може застосовувати механізми, що їм передбачені. Зокрема, Кіотським протоколом регламентовано використання Проектів Спільного Впровадження (ПСВ) з метою

скорочення викидів парникових газів, які сприяють глобальному потеплінню. Також проекти спільного впровадження передбачають збільшення поглинання парникових газів та передачу одиниць скорочення іншим державам [7].

Держави, що перевищують свою квоту на викиди парникових газів, фінансують ПСВ в іншій державі на конкретному підприємстві і таким чином, одиниці величин скорочення викидів, визначених у результаті проекту, передаються державі, яка фінансує проект. А підприємство, що здійснює впровадження проекту отримує кошти на його реалізацію.

Частково через непрозорий механізм контролю за викидами Україна має проблеми з торгівлею квотами викидів парникових газів за Кіотським протоколом.

За даними досліджень, які провели експерти профільної аналітичної організації Point Carbon обсяг світової торгівлі квотами на викиди парникових газів в атмосферу за підсумками 2011 року збільшився на 4% в порівнянні з попереднім роком і досяг 95,9 млрд. Євро [9].

Вони це пов'язують зі збільшенням європейського ринку, тому що на них припадає велика частка торгів. Але на ряду з цим фахівці відзначають певне уповільнення темпів зростання ринку, вони це пояснюють корекцією цін. Тобто макроекономічні ризики негативно впливають на ціни, збільшуючи ризики зниження. За підрахунками, у 2012 році становище на ринку залишалось важким, а ціни слабкими.

Але реалізації всіх цих методів не призвела до стабілізації та покращення стану навколишнього середовища. Про це свідчать дані Державної служби статистики. В Україні в 2011 році викиди парникових газів в атмосферу збільшилися на 5,9 % до 4,4 млн. т. Із загальної кількості забруднюючих речовин викиди метану та оксиду азоту, які належать до парникових газів, становили відповідно 878,2 тис. т. і 21,6 тис. т. Крім цих речовин, в атмосферу надійшло 200,2 млн. т. діоксиду вуглецю. Це на 37,1 млн. т., або на 22,5 % більше, ніж у 2010 році. Також у 2011 році обсяги викидів переробної промисловості збільшилися на 3% до 1 млн. 387,3 тис. т., добувної промисловості – на 0,5 % до 856 тис. т. По регіонах найбільша кількість викидів – у Донецькій (1 млн. 524,9 тис. т.) і Дніпропетровській (950,4 тис.т.) областях, найменша – у м. Севастополі (3,7 тис. т.) і в Чернівецькій області (3,8 тис. т.) [10].

Згідно з оприлюдненою інформацією Українського реєстру вуглецевих одиниць, в Україні існує 271 ПСВ на 26.02.2013. З них 35% – вага проектів, які належать до сфери житлово-комунального господарства (рис. 1).

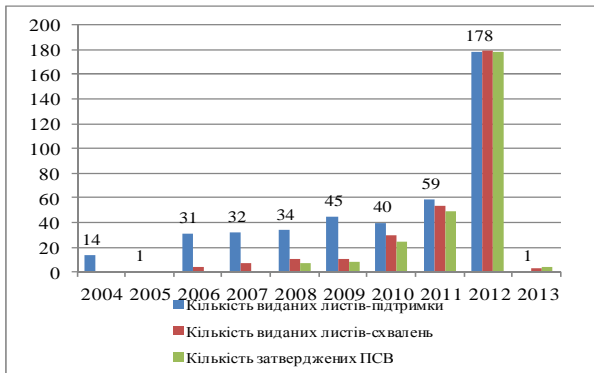

Рис. 1 – Динаміка підготовки та реалізації проектів спільного провадження в Україні

Згідно з наведеними даними, можливо зробити висновок, що кількість затверджених та схвалених проектів з кожним роком збільшується, це досягається за рахунок збільшення зацікавленості як місцевих органів влади так і приватних осіб в реальній можливості отримання додаткових інвестиційних коштів для модернізації та переобладнання підприємств. В Україні найбільш розповсюдженими проектами є ПСВ щодо реконструкції підприємств галузі теплопостачання, як найбільш ресурсоемної галузі з великим негативним впливом на навколишнє середовище.

Але введення у виробництво ПСВ не відобразилось на екологічному становищі України, так у 2012 році викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря склали 6,82 млн. т. З них найбільшу питому вагу займають оксид вуглецю та діоксид, 2830,5 тис. т. та 1439,2 тис. т. відповідно. Викиди метану 894,9 тис.т. та оксиду азоту 14,6 тис. т. Крім цих речовин, в атмосферу надійшло 232 млн. т. діоксиду вуглецю, що на 13,7% більше. Загальна кількість викидів парникових газів у 2012 році порівняно з 2011 роком збільшилась на 35,48% [11].

Економіка, яка функціонує в сучасному екологічному становищі потребує всебічного та комплексного вивчення під кутом потреб навколишнього середовища. Стратегічними цілями екологічної політики згідно із Енергетичної стратегії України на період до 2030 року визначено такі:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов’язковість додержання екологічних стандартів та нормативів щодо охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів;

- значне зменшення і, за можливості, зведення до мінімуму або взагалі часткове припинення техногенного впливу підприємств ПЕК на довкілля і населення за рахунок проведення активної політики, спрямованої на підвищення ефективності використання ПЕР та енергозбереження;

- зменшення утворення екологічно шкідливих речовин в процесі виробничої діяльності за рахунок впровадження прогресивних технологій видобутку (виробництва), транспортування та використання ПЕР в усіх галузях ПЕК, закриття підприємств з неприйнятним рівнем екологічної безпеки, екологізації матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони довкілля та використання природних ресурсів;

- зменшення шкідливого впливу на довкілля шляхом локалізації (вловлювання) викидів і скидів з подальшою їх нейтралізацією, складуванням та утилізацією;

- зменшення і, за можливості, усунення небезпечних наслідків вже заподіяних екологічно небезпечних впливів підприємств ПЕК на довкілля і населення, що проживає на прилеглих до них територіях [12].

Виходячи з наданого переліку цілей можливо зробити висновок, що проблема збереження здорового навколишнього середовища пов'язана не тільки з економікою, а також з соціальною сферою, ідеологією, політикою [13]. Тому при розв'язанні цієї проблеми необхідно застосовувати системний підхід до виявлення основних чинників екологізації економіки, що зображені на рис. 2.

Рис. 2 – Основні чинники екологізації економіки

Еколого-економічний чинник з'явився в результаті інтенсивного розвитку виробництва і науково-технічної революції. Він почав виникати відносно недавно, через сучасні темпи розвитку екологічно-

шкідливих економічних процесів. Спочатку охорона природи була окремою біологічною галуззю знань, головною ціллю якої була охорона навколишнього середовища. Але з часом, під впливом інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу, коли негативні наслідки діяльності людей почали переходити всі допустимі рамки і відображатись на розвитку народного господарства, проблема охорони природи теж нагадала про себе. На сьогоднішній день швидкість розвитку економіки примушує пам'ятати про проблему обмеженості природних ресурсів, у зв'язку, з чим виникла необхідність врахування екологічних вимог до економіки. Водночас можна відзначити, що інтенсивний економічний розвиток як створює проблеми, так і може бути інструментом їх вирішення. Визнавши суть цих протиріч, можна зрозуміти зв'язок системи суспільного виробництва та охорони природи. Необхідно так організувати їх взаємодію, щоб сталий розвиток економіки, зростання народного господарства та темпи розширеного відтворення не тільки погіршували стан природного середовища, але й могли взаємодіяти з процесами відтворення, поліпшення, збереження елементів та всього навколишнього середовища.

Соціально-правовий чинник має місце при наявності різних соціальних систем, має всевітній характер і направлений на вирішення проблеми охорони на навколишнього середовища. Його виникнення пов'язано зі створенням низки заходів по запобіганню забруднення та виснаження природи. Цей аспект має масштаби всього людства тому, що шкідливі речовини, які потрапляють в атмосферне повітря, неможливо утримати на території забруднення. Тому і було створено вже вище згаданий Кіотський протокол, який передбачає торгівлю квотами на викид шкідливих парникових газів. Правовий чинник охорони навколишнього середовища проявляється у встановленні на законодавчому рівні системи заходів, що спрямовані на охорону навколишнього середовища та раціональне використання, відновлення та збільшення природних багатств.

Соціально-гігієнічний чинник зорієнтований на охорону здоров'я людей та сприятливих гігієнічних умов для їх існування. Для цього необхідна розробка параметрів що забезпечать оптимальні умови життєдіяльності людини. Це критерії нешкідливості, санітарно-гігієнічні показники стану, якості навколишнього середовища. Вони повинні бути направлені на те, щоб пристосувальні адаптивні можливості людей не відставали від темпів зміни навколишнього середовища, бо це негативно пливає на здоров'я людини. Соціально-гігієнічний концепція направлена на вивчення майбутнього сану навколишнього середовища та його впливу на живі організми, можливість співіснування.

Техніко-технологічний чинник має на меті впровадження безвідходного виробництва.

На основі наведених даних та аналізу вивченої інформації можливо зробити висновок, що на сучасному етапі промисловим підприємствам України втратно робити ретельну очистку повітря, води, реорганізувати своє виробництво на безвідходне але розробка технологічних процесів, що спроможні забезпечити високі економічні показники та комплексне використання природних ресурсів дозволить зберегти навколишнє середовище від забруднення. Через економічні та технічні підґрунтя, швидко перейти до безвідходного виробництва неможливо, тому треба робити це поступово. Таким чином, саме сприяння розвитку екологізації економіки обумовлене забезпеченням взаємодії швидких темпів зростання виробництва та його науково-технічної переозброєності зі збереженням природного середовища та вирішенням проблеми обмеженості природних ресурсів.

1. Бобильов С.М. Ходжаев А.Ш. Економіка природокористування: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrbooks.com.ua>
2. Голиков А.П. Стратегия регионального развития: европейский контекст: монография / А.П. Голиков, Н.А. Казакова. – Х.: Экограф, 2008. – 180 с.
3. Голованов Е.Б. Экономика природопользования: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://efir.susu.ac.ru>
4. Гирусов Э.В., Лопатин В.Н. (ред.) Экология и экономика природопользования: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com>
5. Очирова Е.Л. Экономические и экологические аспекты развития экономики и экологии / Е.Л. Очирова. – Иркутск; ИрГУПС, 2009. – С. 9-10.
6. Рюмина Е.В. Анализ эколого экономических взаимодействий. – М.: Наука, 2000. – 158 с.
7. Славута Е.И. Перспективы внедрения проектов совместного осуществления в сфере ЖКХ Украины / Славута Е.И., Водка Н.В. // Актуальные проблемы экономического развития: сб. докл. Междунар.заочной науч.-практ. конф. – Белгород: Изд-во БГТУ им. В.Г. Шухова, 2013. – Ч. 2. – С 210-205.
8. Экологический налог в Украине: плательщики, объекты, ставки, порядок оплаты и отчетности: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostopravo.com.ua>
9. Объем торговли квотами на выбросы в 2011 году: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.lb.ua>
10. Выбросы парниковых газов в Украине: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dero.ua>
11. Викиди окремих забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря у 2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>
13. Экологизация экономики: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.bgti.ru>

Отримано 29.10.2013